

Гирин О.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

КІЛЬКІСНИЙ МЕТОД ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ЗВОРОТНИХ ЗАЙМЕННИКІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

В англійській мові з-поміж інших розрядів значний інтерес викликають зворотні займенники (зв.займ.), які неодноразово ставали предметом дискусій у граматичних студіях [2; 3; 4]. Оскільки діахронний підхід до вивчення зв. займ. в англійській мові визначає потребу насамперед з'ясувати шляхи їх виникнення, вважаємо за необхідне звернутися до цієї теми з метою з'ясування структури зв.займ. у мові давньоанглійського періоду. При цьому кількісний метод застосовується для визначення питомої ваги засобів творення структури зв.займ.

Діахронний зв'язок між інтенсифікаторами (інт.) та зв.займ. для багатьох мов світу може бути узагальнений та переданий формулою: *інт.* > *зв.займ.* Однак єдиного пояснення причин розвитку зв.займ. з інт. не існує. На наш погляд, виникнення зв.займ. стало можливим завдяки декільком процесам: уточненню, занепаду та конституентній реінтерпретації. Наведена формула за нашого трактування набуває такого вигляду: *інт.* > *зв.займ.* > *інт.*

Обґрунтувати такий підхід уможливорюють матеріали пам'яток писемності давньоанглійського (давні.англ.) періоду. Крім того, дослідження функціонування інт. *self* дає змогу з'ясувати передумови та етапи його переходу у зв.займ. зі структурою [особ. займ. + *self*].

Отже, у давні.англ. період для позначення внутрішньо направленої референції використовувалися особові займенники в об'єктних відмінках (давальний, знахідний, родовий). При цьому зворотний додаток підпорядковується законам дієслівного керування, нічим не відрізняючись у цьому сенсі від нерелексивних додатків [1: 180]. Однак дієслівне керування наприкінці давні.англ. періоду стало менш упорядкованим унаслідок розпаду системи іменникових відмінків.

Давн.англ. інт. *self* (слід розрізняти інт. і прикметник *self* – ‘власний’) узгоджувався за родом, числом та відмінком зі словами, до яких відносився, а саме іменниками, займенниками та дієсловами.

Отже, давн.англ. інт. *self* з **іменниками** вживається як у пост-, так і в препозиції (прикл. (1), (2) відповідно) та підсилює семантику слів на позначення Бога, диявола, королів, єпископів, апостолів та ін. і передає відтінок значення – “винятковість”. Так, наприклад, у поемах "Беовульф", "Закони короля Артура", "Генезис" та Євангелії від Луки постпозиційних інт. – 68 %, а препозиційних – 32 %.

- (1) *ælmihtega God self sprecende wæs to Moyse* [Laws of Arthur, Preface.].

Сам всемогутній Бог промовляв до Мойсея’.

- (2) *...self cyning/of brydbure.../tryddode* [Beowulf, 920-922].

‘сам король вийшов з опочивальні’.

Інт. *self* використовується при **займенниках** у пост- (96 %) та препозиції (4 %) до особових займенників (прикл. (3), (4) відповідно), а також із вказівними та присвійними займенниками (прикл. (5), (6) відповідно).

- (3) *þu sylf ne gesyhst þæne beam on þinum agenum eagan* [Luke, 6:42].

‘ти сам не бачиш колоди у своєму оці’.

- (4) *sylfe we gehyrdon of hys miðe* [Luke, 22:71].

‘ми самі чули це із його вуст’.

- (5) [*ioseph*], *se sylfa geanbidude godes rice, genealæhte to pilate* [Luke, 23:52].

‘Йосип, що й сам чекав на царство Боже, пішов до Пілата’.

- (6) *he his selfa ne tæg/... ende gebencean* [Beowulf, 1733–1734].

‘він і сам не може покласти цьому край’.

В прикладі (6) особовий займенник та інт. (*his selfa*) розміщені в реченні після особового займенника *he*. Якби ця структура являла собою сукупність суміжних слів у реченні, не потрібно було б повторювати займенник з чітким лексичним значенням. Тому в цьому випадку можна говорити про початок граматикалізації структури [особ. займ. + *self*], де компоненти втрачають

лексичне значення, а вся структура набуває здатності інтенсифікувати. Водночас давн.англ. поєднання [займ. *self*] переосмислюється і сприймається як новий займенник не в середньоанглійський період, як вважають деякі дослідники [2], а вже в давн.англ. період.

Що стосується **придієслівних** інт., то їхнє значення залежить від перехідності/неперехідності дієслова. Так, використання інт. при неперехідному дієслові як у пре- (67 %), так і у постпозиції (33 %) (прикл. (7) та (8) відповідно) подібне до використання сучасних придієслівних підсилювальних займенників на *-self* за винятком того, що в сучасній англійській мові підсилювальні займенники вживаються лише після неперехідного дієслова.

(7) *Gif...hit self acwæle...* [Laws of Arthur and Ine, Preface].

‘якщо вона (худоба) помре сама...’

(8) *He wæs selfa til* [Jun. Manuscr. Genesis, 1606].

‘він також був хоробрим’.

Із перехідними дієсловами *self* виступає у давн.англ. мові там, де у сучасній англійській мові вживається зв.займ. Крім того, у кожному з прикладів із перехідним дієсловом перед інт. міститься особовий займенник. Через багаторазовий повтор комбінації [перех. дієсл. особ. займ. *self*] *self*, що додавався для розрізнення зворотної та зовнішньої спрямованості дії (уточнення), з часом утратив лексичне значення (занепад) та почав сприйматися разом із займенником, що йому передував, як елемент зворотних конструкцій, і вже структура [особ. займ. + *self*] почала проникати в сферу використання приіменникових та призайменникових інт. Наприкінці давн.англ. періоду через втрату лексичного значення та стале розміщення його у постпозиції до займенника *self* у цій структурі вживається як іменник (конституентна реінтерпретація).

Приклади (9) та (10) доповнюють підхід деяких лінгвістів [4], згідно з яким інт. *self* додавався до особових займенників для уникнення двозначності між зовнішньо та зворотно наведеною референцією. Такий підхід може

бути застосований лише до займенників третьої особи, адже лише їм властива як зворотна, так і зовнішня референція. Натомість, у наведених прикладах, де особові займенники – у першій та другій особі відповідно, можлива лише зворотна референція а отже – відсутня будь-яка двозначність.

(9) *ic ne tealde me sylfne þæt ic to ðe come* [Luke, 7:7].

‘я не говорив собі, що прийду до тебе’.

(10) *Hwi ne deme ge of eow sylfum þæt riht is* [Luke, 12:57].

‘чому ви не думаєте про себе, що є правильним?’

Використання інт. *self* у цих реченнях можна пояснити тим, що він завдяки вживанню із займенниками третьої особи вже отримав додатковий відтінок значення рефлексивності і, отже, міг вживатися з займенниками першої та другої особи в реченнях із рефлексивним значенням.

Отже, кількісний метод у поєднанні із методом вибірки допомагає визначити джерела виникнення та структуру зв.займ.

Література:

1. Попова О.Д. К истории английских возвратных и усилительных местоимений. // Исследования по английской филологии. Сборник IV. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1965. – с. 179-193.
2. Gelderen, E. van. A History of English Reflexive Pronouns. – Amsterdam: John Benjamins, 2000. – Pp. xiv + 227.
3. Keenan E.L. Explaining the Creation of Reflexive Pronouns in English // Studies in the History of English: A Millenial Perspective. – Mouton de Gruyter, 2002. – pp. 325 - 355.
4. König E., Siemund P. Intensifiers as Targets and Sources of Semantic Change // Meaning Change – Meaning Variation. R.Eckardt, K.von Heusinger (eds.) Workshop. – Konstanz: 1999. Vol. I, pp. 97-109.
5. Mitchell B. Old English Grammar I and II. – Oxford: Oxford University Press, 1985.